

periodization of historiographical analysis taking into consideration the formation and development of native history of pedagogics periodization. It includes the following periods: 1) the first period of historiography of socializing functions of children's home in the Ukrainian educational system (1920-1930-s) 2) the second period (1940-1990-s), the third period of the research of historiography begins since 1990 and continues since that time. The author, in particular, profoundly analyzed all mentioned periods and made proper conclusions.

Key words: organizational and pedagogical foundations, children's home, educational system, historiography.
Дата надходження статті: «4» жовтня 2013 р.

УДК 37(477)(09)»165/179»

Т.Д.КОЧУБЕЙ,

кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Умань)

Історіографія дослідження проблеми розвитку української педагогічної думки другої половини XVII – XVIII століття

У статті здійснено історіографічний огляд розвитку української педагогічної думки періоду другої половини XVII–XVIII ст., що ґрунтується на систематичному вивченні філософсько-богословських текстів та вітчизняних розвідок, приурочених цьому періоду. Проаналізовано джерела, які стосуються діяльності різних навчальних закладів, насамперед Києво-Могилянської академії, колегіумів, що діяли на той час на території України і забезпечували практичну реалізацію основних теоретичних положень педагогічної думки. Окреслено філософські погляди професорів Києво-Могилянської академії. Розглянуто історико-культурні феномени, серед яких провідне місце належить характеристиці основних ознак епохи бароко, змісту і методів навчання, розвитку українського друкарства як засобу поширення педагогічних ідей і поглядів.

Ключові слова: історіографія, українська педагогічна думка, Києво-Могилянська академія.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Вітчизняна та зарубіжна література багата на праці, які безпосередньо стосуються предмета нашого дослідження. Вони слугують не тільки вагомим історико-педагогічним та науковим підґрунтям для розкриття особливостей становлення і розвитку педагогічної думки у другій половині XVII–XVIII ст., а й дають змогу, по-перше, виявити ті аспекти, які вже набули всебічного опрацювання і потребують урахування у процесі сьогоденних дослідницьких пошуків, а, по-друге, ті, які розглядалися лише побіжно, в контексті вивчення іншої проблематики, та можуть прислужитися для більш повного розкриття обраної нами теми.

Вивчаючи історіографію дослідження, ми спиралися на проблемно-хронологічний та історіографічний підходи, що й визначило логіку аналізу, а відтак і викладу матеріалу.

В українській історико-педагогічній науці наявні праці, в яких подається аналіз проблеми людини у філософсько-педагогічних поглядах просвітників минулого. Проте бракує напрацювань, які стосувалися б цілісного дослідження розвитку педагогічної думки періоду другої половини XVII–XVIII ст., яке ґрунтувалося б на систематичному вивченні філософсько-богословських текстів та вітчизняних розвідок приурочених цьому періоду. Щоб мати повне уявлення про проведення дослідження здійснимо історіографічний огляд.

Формулювання цілей статті... Отже, **мету статті** ми вбачали у здійсненні історіографічного огляду розвитку української педагогічної думки періоду другої половини XVII–XVIII ст.

Виклад основного матеріалу... Серед першоджерел цього періоду слід назвати праці Л.Барановича, І.Гаятовського, І.Гізеля, М.Козачинського, Я.Козельський, Г.Кониського, Ф.Прокоповича, Г.Сковороди та ін. Аналіз їхніх праць свідчить, що основні й найбільш сутнісні риси антрополого-педагогічних поглядів у філософсько-богословських трактатах зосереджені у вченнях про природу, стан і склад людини, її виховання на основі християнських духовно-моральних цінностей.

Для нашого дослідження становлять інтерес матеріали, які у другій половині XIX ст. публікувалися на сторінках журналу «Киевская старина». Серед них варто назвати такі, як: «Письмо арх. повч. Феофона Прокоповича к арх. киевск. Рафаїлу Заборовскому», «Gaudeamus igitur» Киевской академии», статті Н.Оглобліна «К вопросу о начале Киевской академии», Ф.Терновського «Излишние малороссийские монахи конца XVIII ст.» (за рукописними документами Св.Синоду), «Киевский митрополит Петро Могила (библиографический очерк)», Т.Голубева «О начале книгопечатания в Киеве».

До характеристики народної освіти в Росії, починаючи з XVII ст., звертається М.Владимирський-Буданов [4]. Його монографія «Государство и народное образование в России с XVII века» – це докладний опис навчальних закладів, завдань, які держава визначала у цей час у галузі освіти та способів її поширення.

Серед інших праць, що були надруковані на сторінках «Киевской старины» і стосувалися життя і діяльності педагогів, філософів, проповідників, котрі діяли у другій половині XVII–XVIII ст., справляючи вплив на формування і розвиток педагогічної думки цього періоду, слід назвати статті М.Сумцова «Характеристика южно-русской литературы XVII века», В.Науменка «Стефан Яворский в двойной роли хвалителя и обличителя Мазепы», С.Голубева «Древние и новые сказания о начале Киевской академии (К вопросу о том, может ли киевская академия в 1889 году праздновать трехсотлетие своего существования)», «Житие Сковороды, описанное другом его М.И.Ковалинским. С предисловием Н.Сумцова», Д.Багалія «Украинский философ Григорий Савович Сковорода», П.Житецького «Памяти Георгия Конисского», Ф.Кудринського «Философ без системы (Опыт характеристики Григория Савовича Сковороды)», Ротарі Ів. «Епифаний Славенецкий, литературный деятель», працю за підписом А.Т. «Киевско-Печерская лавра в ее прошедшем и будущем состоянии». На сторінках останньої подаються короткі відомості щодо різних персоналій, зокрема І.Гізеля, В.Ясинського, М.Вуяхевича, І.Кроковського, Т.Щербацького та ін. [1].

Питанням українського друкарства, як засобу поширення педагогічної думки, присвячені праці: (Євгеній Митрополит Київський) «О славянорусских типографиях» (найперший короткий огляд усього друкарства від 1419р.), М.Максимовича «Книжная старина южно-русская» (початок друкарства на Україні; друкарство на Волині; друкарство в Галичині; започаткування друкарства в Києві; латино-польські твори українських письменників, підготовлені М.Максимовичем), І.Флеров «О православных церковных братствах» (про братські друкарні).

Не заперечуючи цінності представлених у них матеріалів, водночас визнаємо, що автори більше уваги звертають на сам процес створення друкарень, опис труднощів, з якими стикалися ці установи, тоді як висвітлення їхньої ролі у розвитку й поширенні педагогічної думки здебільшого залишається в тіні.

Неординарні відомості щодо позанавчального життя студентів (бурсаків) Києво-Могилянської академії, тих труднощів, які їм доводилося переборювати на матеріально-побутовому рівні, містяться в публікації Д.Вишневського. У статті «Средства содержания профессоров Киевской Академии в первой половине XVIII века» Д.Вишневський подає детальний аналіз різних аспектів матеріального утримання професорів цього закладу (умови проживання, якісний і кількісний характер їхнього харчування тощо) [3]. На жаль, педагогічні погляди професорів залишилися поза увагою автора, хоча наведені ним факти є свідченням гуманістичної налаштованості мислителів, які викладали в Києво-Могилянській академії, що з позитивного боку характеризує їх як носіїв педагогічної думки першої половини XVIII ст.

Матеріали, що певною мірою висвітлюють діяльність Києво-Могилянської колегії у другій половині XVII ст., містить праця М.Петрова [21], побудована головним чином на джерелах, що зберігалися в київських книгозбірницях. Для нашого дослідження певну значущість становлять представлені у першому розділі твору відомості про ректорів, професорів, учителів і видатних учнів академії, про найважливіші події, що відбувалися в її стінах у другій половині XVII ст. Другий розділ присвячений характеристиці внутрішнього устрою Києво-Могилянської колегії у 80-х роках XVII ст., тим змінам, які мали місце в ній на початку XVIII ст.; такими, зокрема, було введення богослов'я, що дало підстави для перейменування закладу в академію й надання статусу вищого навчального закладу.

Деякі з цих матеріалів дають уявлення про особливості запровадження в практику академії ідей і поглядів професорів і вчителів, що справили помітний вплив на розвиток педагогічної думки наприкінці XVII – у першій половині XVIII ст.

Уявлення про внутрішнє життя Київської духовної академії, на яку перетворилася Києво-Могилянська академія у другій половині XVIII ст., дає «Инструкция для киевской духовной академии 1763 года» [8]. Аналіз цих матеріалів засвідчує суттєві зміни у змісті як навчального курсу, так і всієї життєдіяльності закладу, що негативно позначилися на розвитку педагогічної думки в Україні у другій половині XVIII ст. Адже «Инструкция» значною мірою обмежила творчі пошуки викладачів і студентів у царині навчання і виховання молодого покоління.

Подавши історіографію дослідження, не можемо обійти увагою відому працю П.Каптерева «История русской педагогики», на сторінках якої здійснено ґрунтовний аналіз педагогічної думки кінця XVI – XVII ст..

Важливість наведених поглядів для нашого дослідження зумовлена тим, що в них розкриваються сутнісні характеристики періоду, який передував тому, що становить для нас науковий інтерес. Це, з одного боку, дає уявлення про стан педагогічної думки на момент

визначеної нами нижньої межі досліджуваного періоду, а з іншого – окреслює основні параметри, наявність чи відсутність яких засвідчує прояви педагогічної думки.

Вагомий внесок у розкриття змісту педагогічних поглядів просвітників минулого зробив Є.Мединський. Його праця «Історія російської педагогіки до Великої жовтневої соціалістичної революції» [15] охоплює історію російської педагогіки з найдавніших часів до 1917р.

Аналіз особливостей народної освіти та школи як практичної реалізації педагогічної думки у XVI–XVIIIст. подано в праці А.Козирева. Велику увагу автор приділяє братствам, які, на його погляд, «вигідно відрізнялися від навчальних закладів Західної Європи своїм демократизмом і всестановістю» [11, с.5].

У «Нарисах з історії вітчизняної психології (XVII–XVIIIст.)» знаходимо короткі відомості про загальний характер курсів філософії, що читалися в Києво-Могилянській академії протягом означеного періоду такими видатними представниками педагогічної думки України, як І.Гізель, І.Кроковський, С.Яворський, Ф.Прокопович, С.Піповський, Й.Волганський, І.Левицький, П.Малиновський, С.Калиновський, І.Миткевич, С.Кулябка, М.Козачинський, Г.Сломінський, Г.Кониський. Як наголошують автори «Нарисів» (Т.Косма, Г.Костюк, Д.Ніколенко, П.Пелех, П.Чамата), ці курси давали «достатній матеріал для того, щоб судити про зміст тих психологічних думок, що викладалися в Києво-Могилянській колегії у XVII столітті» [17, с.14].

У контексті нашого дослідження заслуговує на увагу праця Б.Митюрова «Развитие педагогической мысли на Украине в XVI–XVIIвв.» [16, с.108], значення якої полягає в тому, що її зміст базується на широкому використанні нових для початку другої половини ХХст. архівних матеріалів, науковому аналізі поглядів і навчальної практики братських шкіл, який, однак, не обмежується рамками їхньої діяльності.

«Идейные связи прогрессивных мыслителей братских народов (XVII–XVIIIвв.)» – таку назву має збірник наукових статей, що вийшов друком у видавництві «Наукова думка» у 1978р. [7]. На його сторінках подається аналіз педагогічних поглядів Ф.Прокоповича, Г.Кониського, Г.Сковороди.

Питанням, пов'язаним з описом типів шкіл, колегіумів та академій, що діяли в Україні у другій половині XVII – першій половині XVIIIст., присвятив свою працю А.Жуковский [5].

На сторінках «Нарисів з історії філософії України» Д.Чижевський розглядає питання про особливі ознаки національної філософської думки, подає характеристику історичного розвитку української національної філософії, поклавши в її підвалини народний характер і світогляд [31].

Приділяючи окрему увагу висвітленню особливостей української педагогічної думки, автори «Очерков истории школы и педагогической мысли народов СССР с древнейших времен до конца XVIIв.» [19] стверджують, що українська культура зазначеного періоду зберігала духовне коріння східнослов'янської єдності й водночас активно освоювала досягнення західноєвропейського просвітництва, трансформатором і передавачем яких була Польща.

Вагомий історико-педагогічний доробок щодо становлення педагогічної думки в Україні містять нариси «Развиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X – поч. ХХст.)» [23]. У матеріалах, підготовлених Л.Атлантовою, Н.Кавалеровою, Б.Митюровим, що ввійшли до розділу «Освіта і педагогічна думка на Україні у період розпаду феодалізму і зародження капіталістичних відносин (друга половина XVII–XVIII сторіччя)», розкрито передумови створення Києво-Могилянської академії, виокремлено період до 80-хрр. XVIIIст. як найбільш плідної діяльності цього вищого навчального закладу, пов'язаного з творчістю таких видатних діячів, як Ф.Прокопович, С.Яворський, М.Козачинський, Г.Кониський, І.Кроковський, розглянуто внутрішній устрій академії, зміст читаних у ній навчальних курсів, розкрито її роль у розвитку прогресивного напрямку в педагогічній теорії і практиці досліджуваного періоду, представлено педагогічні концепції щодо організації, принципів і методів навчання та виховання дітей, основних факторів формування особистості, складових елементів виховання та його мети таких визначних просвітителів, як І.Гізель, І.Галатовський, Л.Баранович, І.Максимович, С.Полоцький, С.Яворський, Г.Сковорода, Я.Козельський, І.Капніст.

У 1993р. в Україні вийшла друком праця «Пам'ятки історичної думки України. Українська культура» за редакцією Д.Антоновича. Це унікальна спроба цілісного дослідження феномена української культури з найдавніших до новітніх часів, здійснена у 30-ті роки українськими вченими імігрантами (Д.Антоновичем, Д.Чижевським, Д.Дорошенком, В.Січинським) у Чехословачії. У ній дістали всебічне висвітлення теми школи і освіти в Україні, дохристиянського і християнського релігійного життя, питання, присвячені історії книгодрукування та мистецтву книги, звичаєвому і цивільному праву, народному світогляду та філософським ідеям в історичній еволюції й у зв'язку із загальним станом суспільства, ширшим європейським процесом, з ідеологічним світом і психологічними особливостями конкретно-історичної української людини як творця і реципієнта культури [20].

Для кращого розуміння основних тенденцій, що впливали на становлення і розвиток педагогічної думки в Україні починаючи з другої половини XVIIст., необхідно враховувати напрацювання і зміст освітніх змагань попереднього періоду. У цьому плані на увагу заслуговують публікації Л.Коби та Л.Медвідь, які вдаються до аналізу особливостей формування педагогічної думки за часів Київської Русі та протягом XVIIст. Так, у статті Л.Коби зазначається, що у період Київської Русі педагогічна думка формувалася під впливом народних педагогічних ідей, які базувалися на «багатій усній творчості східних слов'ян: обрядових піснях, легендах, загадках, прислів'ях та ліричних піснях» і мали головною метою «возвеличення простої людини, патріота рідної землі» [9, с.46].

Розглядаючи особливості формування педагогічної думки у другій половині XV – початку XVIIст., Л.Медвідь визначає чинники, що впливали на цей процес: опертя на народну педагогіку, запозичення прогресивних ідей Візантії та Греції. Щодо діяльності тогочасних мислителів, подаються відомості про Івана Вишенського та Іова Борецького [14].

До визначення особливостей православного виховання звертається В.Зеньківський, стверджуючи, що воно має проводитися в декількох напрямках – фізичному, розумовому, естетичному, духовно-моральному та релігійному [6].

Грунтовний аналіз наукових поглядів діячів XVII–XVIII ст. здійснили автори колективної монографії «Проблема людини в українській філософії XVI–XVIIIст.» [22]. Розглядаючи зміст філософії професорів Києво-Могилянської академії, автори аналізують погляди Ф.Прокоповича, Г.Кониського, І.Гізеля, Г.Сковороди та ін. Окрема увага надається деталізації антропоцентризму філософії, основною проблемою вчення якого була людина, її щастя, пошуки шляхів досягнення цього щастя.

У публікації П.Мазур [13] розкрито особливості зародження і функціонування освітніх закладів протягом досліджуваного періоду, висвітлено співвідношення практичної реалізації педагогічних ідей з їх теоретичним обґрунтуванням.

До проблеми становлення і розвитку педагогічної освіти в Галичині (1772–1939pp.) звертається М.Барна [2].

О.Ткачук аналізує філософські погляди Г.Сковороди в контексті української філософської думки періоду бароко [26], що дає змогу виокремити основні ознаки барокового періоду, який справив помітний вплив на зміст педагогічної думки в тогочасній Україні.

Огляд життя і творчості Я.Козельського увійшов до Хроніки українського культурного альманаху. У контексті порушеної нами проблеми привертає увагу стаття Ю.Когана, в якій на прикладах праць педагога розкриваються його погляди на різні аспекти соціального життя минулого та сучасного йому суспільства [10], що дає змогу зрозуміти настановлення педагога на розвиток освіти і виховання.

Висвітленню історії та діяльності Чернігівського колегіуму присвячено книгу О.Травкіної [27], яка використовуючи стародруки та наукові джерела, наводить відомості про обсяг та зміст навчальних програм, які використовувалися в цьому закладі, характеризує систему управління, методику організації навчального процесу, розкриває виховні традиції, що набули визнання у цьому навчальному закладі.

З погляду сучасності до особливостей функціонування Києво-Могилянської академії звертається В.Нічик. Автор вважає, що інтенсивне вивчення особливостей функціонування цього закладу розпочалося в другій половині XIXст., коли зусиллями В.Аскоченського, Д.Вишневського, В.Серебрянникова, С.Голубева, М.Петрова, Ф.Титова та інших учених досліджувався педагогічний процес, видавалися й аналізувалися історичні документи, окремі художні, публіцистичні, релігійно-політичні твори професорів і вихованців Києво-Могилянської академії, а також вивчалися дотичні до нього персоналії [18].

С.Сисоевою та І.Соколовою у «Нарисах з історії розвитку педагогічної думки» розглянуто культурно-історичні та національні корені розвитку світової педагогічної думки. Для нашого дослідження науковий інтерес становлять розділи, які містять матеріали про статути братських шкіл України, розкривають освітньо-виховні ідеали часів козацтва, висвітлюють діяльність Києво-Могилянського братства, подають відомості про діяльність відомих діячів минулого, в тому числі про Г.Сковороду.

Серед сучасних дослідників, які зробили вагомий внесок у розкриття педагогічних поглядів просвітників другої половини XVII–XVIIIст., слід відзначити В.Тригубенка. Підготовлені ним матеріали, що увійшли до відомої праці «Українська педагогіка в персоналіях» [28], за редакцією О.Сухомлинської пов'язані з іменами таких визначних діячів цього періоду, як Є.Славинецький, І.Гізель, І.Галятовський, Л.Баранович, С.Полоцький, Д.Туптало, І.Максимович, О.Кроковський, С.Яворський, Ф.Прокопович, М.Козачинський, С.Кулябка, Г.Кониський, Я.Козельський.

Цінними для нашого дослідження в аспекті розвитку духовної культури є наукові розвідки О.Сухомлинської. Досліджуючи генезу духовності в контексті виховання, вчена зазначає, що після прийняття Люблінської унії у 1569 р., коли «влада не була зацікавлена в розвитку церковно-релігійної культури й духовності за візантійськими взірцями», в Україні починають розвиватися братства задля підтримки православної віри та духовності, національної самобутності. Духовне просвітництво, повчання стає однією з основних функцій Церкви [25, с.7].

Результатом оригінального дослідження стала книга В.Шевчука «Муза Роксоланська: Українська література XVI–XVIIIст.», яка фактично є історією літератури Козацької держави – часу, що розглядається автором як період розвиненого бароко та XVIIIст. – період пізнього бароко. Аналізуючи цей своєрідний відтинок історії української літератури, автор вписує твори в життя, проблеми і складнощі становлення Козацької держави, доводить, що тогочасна література не була схоластичною, твореною у відриві від життя, а навпаки, найчастіше з ним пов'язана [32].

Провідні ідеї Просвітництва, що справляли вагомий вплив на українську педагогічну думку XVIIIст., набули всебічного розкриття в "Історії психології" В.Роменця [24], на сторінках якої представлено характерні особливості людини епохи бароко, проаналізовано провідні ідеї західноєвропейської психології XVIIIст., яка справляла вагомий вплив на формування вітчизняної педагогічної думки.

Проблемам українського буття, особливостям розвитку української духовної і філософської думки присвячено монографію В.Кременя «Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум» [12]. Окреслюючи основні характерологічні ознаки вітчизняного людиноцентризму і ренесанського гуманізму, український філософ аналізує ідейні переконання І.Гізеля, Г.Кониського, П.Могили, Г.Сковороди.

Грунтовний огляд історії створення та особливостей функціонування Києво-Могилянської академії здійснюють З.Хижняк та В.Маньківський, наголошуючи на тому, що протягом усієї історії український народ не мав іншої інституції, яка справила б більший вплив на розвиток його освіти, науки, культури, ніж цей заклад [29].

Висновки... Аналіз історико-педагогічних джерел, здійснений нами, засвідчує, що дослідники минулого і сучасності вивчають як загальні соціально-політичні, культурологічні, педагогічні процеси, що мали місце в другій половині XVII–XVIIIст., так і погляди окремих діячів, які творили у цей період. Проте цілісного історико-педагогічного дослідження, присвяченого розвитку педагогічної думки протягом означеного часу, ще не створено. А тим часом така праця поповнить наявний науковий доробок, дасть змогу віднайти і проаналізувати їх, доповнивши вже відомі, але недостатньо систематизовані положення, визначити їх значущість для розвитку сучасної педагогічної науки.

Проаналізовані джерела дають змогу констатувати, що найбільшого розкриття набули питання, які стосуються діяльності різних навчальних закладів, насамперед Києво-Могилянської академії, колегіумів, що діяли на той час на території України і забезпечували практичну реалізацію основних теоретичних положень педагогічної думки; окреслення філософських поглядів професорів Києво-Могилянської академії; розгляду історико-культурних феноменів, серед яких провідне місце належить характеристиці основних ознак епохи бароко; висвітленню змісту і методів навчання; розвитку українського друкарства як засобу поширення педагогічних ідей і поглядів.

Виявлені праці, в яких подається характеристика, сутнісні ознаки і напрями розвитку педагогічної думки до початку другої половини XVIIIст., що орієнтує на подальші пошуки в цьому напрямі, засвідчує актуальність і доцільність обраної нами проблеми дослідження.

Список використаних джерел та літератури:

1. А. Т. Киевско-Печерская лавра в ее прошедшем и будущем состоянии / Т. А. // Киевская старина. – 1886. – Т. 16. – № 9–12. – С. 512–571.
2. Барна М. Розвиток педагогічної освіти в Галичині (1772–1939 рр.) / Марія Барна // Рідна школа. – 1998. – № 7–8. – С. 33–48.
3. Вишневский Д. Средства содержания профессоров Киевской Академии в первой половине XVIII века / Д. Вишневский // Киевская старина. – 1896. – Т. 53. – № 15. – С. 79–86.
4. Владимирский-Буданов М. Ф. Государство и народное образование в России с XVII века / М. Ф. Владимирский-Буданов. – Ч. 1. – Ярославль : Тип. Г. В. Фальк, 1874. – 325 с.
5. Жуковский А. Петро Могила / А. Жуковский. – К. : Мистецтво, 1997. – 304 с.
6. Зеньковский В. В. Педагогика / В. В. Зеньковский. – М. : Православный свято-Тихоновский Богословский институт, 1996. – 144 с.
7. Идейные связи прогрессивных мыслителей братских народов (XVII – XVIII вв.). – К. : Наукова думка, 1978. – 191 с.
8. Інструкція для киевської духовної академії 1763 года (Кієвські Епархальні Вѣдомости 1893 года, №№19, 20) // Кієвская старина. – 1894. – Т. 46. – № 7–9. – С. 282–286.
9. Коба Л. А. Розвиток педагогічної думки в Київській Русі / Л. А. Коба // Початкова школа. – 1994. – № 3. – С. 46–48.

10. Коган Ю. Життя і творчість Я. П. Козельського / Юрій Коган // Хроніка. Український культурологічний альманах. – 2000. – Вип. 55–56. – С. 149–169.
11. Козырев А. Ф. Народное образование и школа на Украине и в Белоруссии в XVI – XVIII веках / А. Ф. Козырев. – Ставрополь, 1948. – 12 с.
12. Кремень В. Г. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2007. – 576 с.
13. Мазур П. Отчі світильники / П. Мазур. – Донецьк : Укр. культурологічний Центр, 1998. – 104 с.
14. Медвідь Л. А. Розвиток педагогічної думки у XVII столітті / Л. А. Медвідь // Початкова школа. – 1996. – № 1. – С. 46–47.
15. Мединський С. Історія російської педагогіки до Великої Жовтневої Соціалістичної революції / С. Мединський. – К.-Х. : Рад. шк., 1938. – 463 с.
16. Митюров Б. Н. Развитие педагогической мысли на Украине в XVI–XVII вв. / Б. Н. Митюров. – К. : Радянська школа, 1968. – 211 с.
17. Нариси з історії вітчизняної психології (XVII–XVIII ст.). – К. : Рад. шк., 1952. – 256 с.
18. Нічик В. М. Києво-Могилянська академія і німецька культура / В. М. Нічик. – К. : Укр. центр духовної культури, 2001. – 252 с.
19. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР с древнейших времен до конца XVII в. / отв. ред. Э. Д. Днепров, О. Е. Кошелева, Г. Б. Корнетов и др. – М. : Педагогика, 1989. – 480 с.
20. Пам'ятки історичної думки України. Українська культура: лекції / [за ред. Д. Антоновича, передрук 1930-х років]. – К. : Либідь, 1993. – 588 с.
21. Петров Н. И. Киевская академия во второй половине XVIII вѣка / Н. И. Петров. – К., 1895. – 171 с.
22. Проблема людини в українській філософії XVI–XVIII ст.: [колективна монографія] / [І. С. Захара, М. В. Кашуба, В. І. Любащенко та ін.] / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів : Логос, 1998. – 239 с.
23. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X – поч. XX ст.): нариси / [ред. кол. : М. Д. Ярмаченко (відп. ред.), Н. П. Калініченко (заст. відп. редактора), С. У. Гончаренко та ін.]. – К. : Рад. шк., 1991. – 384 с.
24. Роменець В. А. Історія психології. XVII століття. Епоха Просвітництва / В. А. Роменець : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / В. А. Роменець. – К. : Либідь, 2006. – 997 с.
25. Сухомлинська О. В. Духовно-моральне виховання дітей та молоді: загальні тенденції й індивідуальний пошук / О. В. Сухомлинська // Історико-педагогічний альманах. – 2005. – № 1. – С. 5–20.
26. Ткачук О. О. Філософія Г. Сковороди в контексті української філософської думки періоду бароко : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О. О. Ткачук. – К., 1999. – 18 с.
27. Травкіна О. І. Чернігівський колегіум (1700 – 1786) / О. І. Травкіна. – Чернігів : ДКП РВВ, 2000. – 120 с.
28. Українська педагогіка в персоналіях: у двох кн. : навчальне видання / [Сухомлинська О. В., Дічек Н. П., Самоплавська Т. О. та ін. ; за ред. О. В. Сухомлинської]. – Кн. перша. X–XIX століття. – К. : Либідь, 2005. – 624 с.
29. Хижняк З. І. Історія Києво-Могилянської академії / З. І. Хижняк, В. К. Маньківський. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 148 с.
30. Чижевский И. Феофан Прокопович и его время / И. Чижевский. – СПб. : Изд.-во Императорской Академии Наук, 1808.
31. Чижевський Д. Нариси з історії філософії України / Д. Чижевський. – Мюнхен, 1983. – 175 с.
32. Шевчук В. Муза Роксоланська: Українська література XVI–XVIII ст. : у 2 кн. Книга друга: Розвиток бароко. Пізнє барокко / Валерій Шевчук. – К. : Либідь, 2005. – 728 с.

Аннотація

Т.Д.Кочубей

Историография исследования проблемы развития украинской педагогической мысли второй половины XVII–XVIII века

В статье сделан историографический обзор развития украинской педагогической мысли периода второй половины XVII–XVIII вв., основанный на систематическом изучении философско-богословских текстов и отечественных исследований, посвященных этому периоду. Проанализированы источники, касающиеся деятельности различных учебных заведений, прежде всего Киево-Могилянской академии, коллегіумов, действовавших в то время на территории Украины и обеспечивающих практическую реализацию основных теоретических положений педагогической мысли. Определены философские взгляды профессоров Киево-Могилянской академии. Рассмотрены историко-культурные феномены, среди которых ведущее место принадлежит характеристике основных черт эпохи барокко, содержания и методов обучения, развития украинского книгопечатания как средства распространения педагогических идей и взглядов.

Ключевые слова: историография, украинский педагогическая мысль, Киево-Могилянская академия.

Summary

T.D.Kochubei

Historiography Problem Research of Ukrainian Educational Thought Development in the Second Half of XVII – XVIII Century

Historiographical overview of Ukrainian educational thought development in the second half of the XVII–XVIII centuries is found out, that is based on a systematic study of the philosophical and theological texts and national studies dedicated to this period. The analyzing sources related to various institutions activities, especially the Kyiv

Mohyla Academy, and colleges operated at that time on the territory of Ukraine and provided practical implementation of educational thought. Kiev-Mohyla Academy professors' philosophical views are outlined. Historical and cultural phenomena are considered in the article, the leading role among them belongs to the Baroque main features characteristic, the content and teaching methods, development of Ukrainian publishing as a means of sharing ideas and views.

Key words: *historiography, Ukrainian educational thought, Kyiv-Mohyla Academy.*

Дата надходження статті: «10» жовтня 2013 р.

УДК 061.237(477)(09)(045)

О.О.КРАВЧЕНКО,

кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Умань)

Робочий клуб у системі культурно-просвітницьких організацій Пролеткульту

У статті охарактеризовано робочий клуб як структурну одиницю Пролеткульту, визначено його мету, завдання та напрями діяльності в контексті культурно-просвітницького руху 20-хх рр. XX ст.

Ключові слова: *робочий клуб, культура, освіта, виховання, культурно-просвітницький рух, Пролеткульт.*

Постановка проблеми у загальному вигляді... Організаційні засади пролетарського руху в Україні склалися значно пізніше, ніж у європейського робітничого класу. Це пояснюється особливостями соціально-економічного розвитку українських земель у складі Австро-Угорської та Російської імперій, традиціями господарювання і суспільної самодіяльності. Посідаючи власну, досить чітко окреслену нішу, пролетаріат виробляв специфічні, притаманні лише йому погляди на державу, економіку, політику, освіту, культуру, релігію. Завдяки цьому формувалася корпоративно-класова свідомість, особливий менталітет робітництва. У руслі активного поширення соціалізму надавалася особлива роль, «місія» пролетаріату як окремого класу. У цьому контексті виникла ідея створення особливої пролетарської культури. Її поява пов'язана із процесами індустріалізації, з ростом чисельності робочого класу в промислово розвинутих країнах, з необхідністю підвищення культурного рівня пролетаріату.

Пролеткульт – культурно-просвітницька і літературно-художня організації пролетарської самодіяльності при Наркомосі, яка мала за мету широкий і всебічний розвиток пролетарської культури самим пролетаріатом. Організація Пролетарської Культури була створена за місяць до Жовтневого перевороту з метою підтримки «самодіяльності» пролетаріату у різних сферах культури, причому тільки на добровільних засадах. Діяльність Пролеткульту була спрямована на те, щоб «дати робітничому класу цілісне виховання, що незаперечно направляє його колективну волю й мислення»; за мету Пролеткульт ставив «вироблення самостійної духовної культури».

Робота Пролеткульту проводилася у двох напрямках: перший – культурно-просвітницька діяльність і організація пролетарської освіти; другий – творча робота у сфері мистецтва, літератури, театру, музики. У межах першого напрямку робота реалізувалася через організовані робочі клуби, студії, бібліотеки, читальні, школи грамоти для дорослих, дитячі пролеткульти, музеї, вечірні класи загальноосвітнього, загальнополітичного напрямку, організацію концертів, видавничу діяльність. Пролеткульт мав ряд періодичних видань (журнали «Пролетарська культура», «Грядущее», «Горн», «Гудки» – всього близько 20 органів), випустив багато збірників пролетарської поезії та прози.

Історіографічний огляд показав, що організаційно-педагогічні засади діяльності Пролеткульту в Україні як окрема наукова проблема комплексно й системно не досліджувалася, водночас, є надзвичайно об'ємною та пов'язана з необхідністю осмислення великої кількості історико-педагогічних фактів і документів, кожен з яких відкриватиме важливі аспекти цього феномену, сприятиме усвідомленню взаємозв'язку та протиріч процесу його становлення та розвитку. Вивчення та аналіз культурно-освітньої практики робочих студій і клубів, що є складовими організаційної структури Пролеткульту, дозволить виявити окремі закономірності його діяльності як історико-педагогічного феномену.

Формулювання цілей статті... Мета статті – охарактеризувати робочий клуб як структурну одиницю Пролеткульту, визначити його мету, завдання та напрями діяльності в контексті культурно-просвітницького руху 20-хх рр. XX ст.